

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN ÖĞRENME MERKEZİ

TÜRK DİLİ I

6. HAFTA: **KELİME BİLGİSİ**

KELİME BİLGİSİ

Kelimenin Tanımı:

- Kelime, anlamı veya görevi olan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.

Kökün Tanımı:

- Kökler, kelimelerin yapısında yer alan bütün ekler çıkarıldıktan sonra, daha küçük parçalara ayrılamayan ve kelimelerin temel anlamlarını oluşturan öğelerdir.
- Yani kök, bir kelimenin yapısında yer alan anlamlı en küçük dil birimi olarak tanımlanabilir.
- Kökler, isim kökü ve fiil kökü olmak üzere iki çeşittir.

- Bir kökün isim ya da fiil kökü olduğunu ayırt etmenin yolu şu şekildedir:
- ✓ Bir sözcükten tüm ekler atıldıktan sonra kalan bölümün ardına eğer “-mak, -mek” ekini getirebiliyorsak kelime fiil kökü, getiremiyorsak isim köküdür
- ✓ Burada kelimenin kökü ile bütünü arasında anlam ilişkisi olması gerektiği unutulmamalıdır. Örneğin “ayrancı” kelimesinin kökü “ay” olamaz.” Çünkü “ay” ile “ayrancı” arasında hiçbir anlam ilişkisi bulunmamaktadır.

Örnek: «bakanlıklardan», kelimesinin kökü «bak-» fiilidir.

Örnek:«kesintilerimizdeki» kelimesinin kökü «kes-» fiilidir.

Örnek:«kızgınlık» kelimesinin kökü «kız» fiilidir.

Örnek:«kanatacaksanız» kelimesinin kökü «kan» ismidir.

Örnek:«gözlükçülükteki» kelimesinin kökü «göz» ismidir.

Örnek:«vatandaşlık» kelimesinin kökü «vatan» ismidir.

Ekin Tanımı:

- Köklerin ya da kelimelerin ardına gelerek onları **kişi, kip, durum, çokluk** bakımından tamamlayan veya onlara **yeni anlamlar kazandıran** dilbilgisi yapılarına ek denir.

Türk dilinde görev bakımından ekler ikiye ayrılır:

I) Yapım Ekleri

II) Çekim Ekleri

I. YAPIM EKLERİ

- Sözcüklerin kök ya da gövdelerine gelerek, yeni sözcükler yapmaya yarayan eklerdir.
- Kök kelimenin asıl kısmıdır, ona bağlı olarak yapılan yeni kelimeler anlamlarını kökten alır.
- Bu şekilde yeni kavramlar, varlıklar karşılanmış olur.
- Bu tarz kelimelere «**türemiş kelimeler**» adı verilir. Türemiş kelimeler, gövde veya genişlemiş gövde durumundadır.

Örnek: göz-kelime kökü
göz-lük (gövde)
göz-lük-çü (genişlemiş gövde)

Örnek: tut-kelime kökü
tut-um (gövde)
tut-um-lu (türemiş gövde)

Yapım ekleri dörde ayrılır:

- 1)İsimden isim yapan ekler
- 2)İsimden fiil yapan ekler
- 3)Fiilden fiil yapan ekler
- 4)Fiilden isim yapan ekler

1. *İsimden İsim Yapan Ekler:*

- İsim kök ve gövdelerine getirilerek yeni anlamda isimler türeten eklerdir. İsimden isim yapan eklerin yaygın olarak kullanılanları şunlardır:

-ar, -er, -şar, -şer

Örnek: on-ar, bir-er, altı-şar, yedi-şer

-ca, -ce, -ça, -çe

Örnek: Yunan-ca, Çin-ce, Rus-ça, Hint-çe

-cağız, -ceğiz

Örnek: adam-cağız, köpek-ceğiz, yavru-cağız, can-cağız

-cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü

Örnek: arı-cı, yol-cu, fırın-cı, göz-cü, miras-çı, aş-çı, yalan-cı

-cık, -cik, -cuk, -cük

Örnek: ufa(k)-cık, mini(k)-cik, yavru-cuk, küçü(k)-cük, dip-çik, tomur-cuk, kıl-çık

-daş, -deş, -taş, -teş

Örnek: vatan-daş, yurt-taş, meslek-taş, soy-daş, ses-teş

-msı, -ımsı, -imsi, -umsu, -ümsü

Örnek: sarı-msı, mor-umsu, esmer-imsi, çadır-ımsı

-ncı, -nci, -ıncı, -inci, -uncu, -üncü

Örnek: altı-ncı, bir-inci, üç-üncü, dokuz-uncu, yedi-nci

-lı, -li, -lu, -lü

Örnek: yay-lı, dil-li, mor-lu, söz-lü, akıl-lı, Ankara-lı.

-lık, -lik, -luk, -lük

Örnek: baş-lık, ders-lik, yol-luk, göz-lük, taş-lık, odun-luk, ön-lük, genç-lik, çöp-lük, gelin-lik,

-sız, -siz, -suz, -süz

Örnek: acı-sız, metelik-siz, suç-suz, tül-süz, para-sız.

2. İsimden Fiil Yapan Ekler:

➤ Eklendikleri isimleri fiile dönüştüren eklerdir. İsimden fiil yapan eklerin yaygın olarak kullanılanları şunlardır: (Kelimelerin sonundaki kısa çizgiler (-) o sözcüklerin fiil olduğunu göstermektedir.)

- a, -e **Örnek:** kan-a-, yaş-a-, oy(u)n-a-, dil-e-, yar-a-
- al, -el **Örnek:** az-al-, düz-el-, çok (ğ)-al-, kör-el, yön-el-
- ar, -er **Örnek:** ağ-ar-, ev-er-, mor-ar-, göğ-er-, boz-ar-
- da, -de **Örnek:** tıkır-da-, fındır-de-, fısılda-, homur-da-
- la, -le **Örnek:** taş-la-, engel-le-, kat-la-, temiz-le-, yük-le-
- l **Örnek:** kısa-l-, sivri-l-, ince-l-, duru-l-, eğri-l-
- k **Örnek:** geç-i-k-, göz-ü-k-, ac-ı-k-, bir-i-k-
- sa, -se **Örnek:** su-sa-, umur-sa-, önem-se-, garip-se-

3.Fiilden İsim Yapan Ekler:

- Fiillerin arkasına gelerek onlardan isim türeten eklerdir. Fiilden fiil yapan eklerin yaygın olarak kullanılanları şunlardır:

-ak, -ek

Örnek: kuru-ak (kurak), yat-ak, ürk-ek, at-ak, kork-ak

-gan, -gen, -kan, -ken

Örnek: kay-gan, sürün-gen, çalış-kan, giriş-ken

-gı, -gi, -gu, -gü, -k1, -ki, -ku, -kü

Örnek: say-gı, bas-k1, çal-gı, kur-gu, ör-gü, çiz-gi

-gın, -gin, -gun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün

Örnek: bil-gin, ol-gun, piş-kin, üz-gün, yay-gın

-1, -i, -u, -ü

Örnek: gez-i, kaz-1, koş-u, duy-u, sür-ü, tak-1

-1c1, -ici, -ucu, -ücü

Örnek: gör-ücü, ver-ici, sat-1c1, yüz-ücü, bak-1c1, yan-1c1

-1ş, -iş, -uş, -üş

Örnek: var-1ş, sat-1ş, sür-üş, dur-uş, sun-uş, tüken-iş

-k

Örnek: sula-k, tara-k, del-i-k, aç-ı-k, eğ-i-k

-m

Örnek: ek-i-m, bas-ı-m, ser-i-m, söyle-m, dik-i-m

-ma, -me

Örnek: saç-ma, konuş-ma, oku-ma, çalış-ma

-mak, -mek

Örnek: öl-mek, sakla-mak, ye-mek, oyna-mak

-man, -men

Örnek: öğret-men, bellet-men, say-man, eğit-men

-n

Örnek: gel-in (evlenen kız), yay-ın (yayınevi kelimesindeki), tüt-ü-n

-ç

Örnek: kıskan-ç, iğren-ç, sevin- ç, inan-ç

4. Fiilden Fiil Yapan Ekler:

Fiillerin arkasına gelerek onlardan yeni bir fiil türeten eklerdir. Fiilden fiil yapan eklerin yaygın olarak kullanılanları şunlardır.

-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür

Örnek: bas-tır-, gez-dir-, al-dır-, boz-dur-, aç-tır-, koş-tur-

-l

Örnek: kır-ı-l-, boz-u-l-, ger-i-l-, dön-ü-l-

-n

Örnek: gör-ü-n-, al-ı-n-, tara-n-, bak-ı-n

-r

Örnek: kaç-ı-r-, uç-u-r-, geç-i-r-, bit-i-r-

-ş

Örnek: bul-u-ş-, vur-u-ş-, yaz-ı-ş-, gül-ü-ş-

-t

Örnek: büyü-t-, söyle-t-, atla-t-, acı-t-

II- ÇEKİM EKLERİ

- Eklendikleri kelimelerin anlamlarını değiştirmeyen onları **kişi, kip, iyelik, durum ve çokluk ve soru bakımından** tamamlayan eklerdir.

Çekim ekleri ikiye ayrılır:

- A) İsim çekim ekleri
- B) Fiil çekim ekleri

A- İsim Çekim Ekleri:

1) *Durum ekleri:*

İsmin hangi halde bulunduğunu bildiren eklerdir. Türkiye Türkçesinde yer alan durum ekleri şunlardır:

Belirtme hali : -ı, -i, -u, -ü Örnek: at-ı, kuş-u, ev-i

Yönelme/yaklaşma hali : -a, -e Örnek: yol-a, ev-e, okul-a

Bulunma hali : -da, -de, -ta, -te Örnek: kapı-da, sen-de

Ayrılma/çıkma hali : -dan, -den, -tan, -ten

Örnek: sınır-dan, cadde-den, ev-den, iş-ten

İlgi hali : -ın, -in, -un, -ün, -nın, -nin, -nun, -nün

Örnek: kart-ın, ev-in, yol-un, gül-ün, keçi-nin, o-nun, kötü-nün

Eşitlik hali : -ca, -ce, -ça, -çe

Örnek: insan-ca, deli-ce, dost-ça, çocuk-ça, okul-ca, sen-ce, yıllar-ca, on-ca, vb.

2) İyelik ekleri:

- İsimlerin arkasına gelerek onların kime ya da neye ait olduğunu belirten eklerdir. Bu ekler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<u>Kişi</u>	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1.	-(I)m / -(U)m	-(I)mIz / -(U)mUz
2.	-(I)n / -(U)n	-(I)nIz / -(U)nUz
3.	-ı, i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü	-ları, -leri

Örnek

1.	ev-im	ev-imiz
2.	ev-in	ev-iniz
3.	ev-i	ev-leri

3) Çokluk eki:

- İsimlerin ardına gelerek çokluk yapan ektir.

Bu ek “-lar, -ler” dir.

Örnek: uzak-lar, ayak-lar, saat-ler, şehir-ler,
çiçek-ler

4) Soru eki :

- İsimlerin arkasına gelerek soru yapan ektir.

Bu ek “-mı, -mi, -mu, -mü” dür.

Örnek: Baban mı?, ördek mi?, vazo mu?,
kömürlük mü?

B-Fiil Çekim Ekleri:

- *Fiillerin ardına gelerek onları **kişi**, **kip** ve **soru** bakımından tamamlayan eklerdir. Bu ekler üçe ayrılır:*

1)Şekil ve Zaman Ekleri

2)Şahıs Ekleri

3)Soru Eki

1- Şekil ve Zaman Ekleri

Öğrenilen geçmiş zaman eki: -mış, -miş -muş, -müş

Örnek: al-mış, gel-miş

Görülen geçmiş zaman eki: -dı, -di, -du, -dü -tı, -ti, -tu, -tü

Örnek: al-dı, gel-di

Şimdiki zaman eki: -yor Örnek: al-ı-yor, gel-i-yor

Geniş zaman eki: -r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür Örnek: al-ır, gel-ir

Gelecek zaman eki: -acak, -ecek Örnek: al-acak, gel-ecek

Gereklilik kipi eki : -malı, -meli Örnek: al-malı, gel-meli

Şart kipi eki: -sa, -se Örnek: al-sa, gel-se

İstek kipi eki: -a, -e Örnek: al-a, gel-e

Emir kipi:

<u>Kişi</u>	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1.	-	-
2. -----	(al)	-ın, -in, -un-ün(al-ın)
3. -sın, -sin, -sun, -sün	(alsın)	-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler (al-sınlar)

2-Şahıs Ekleri

- Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, gereklilik kipi ve istek kipinde kullanılan şahıs ekleri:

<u>Kişi</u>	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1.	-m, -ım, im, -um, -üm	-ız, -iz, -uz, -üz
2.	-sın, -sin, -sun, -sün	-sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz
3.	-----(<i>eksiz</i>)	-lar, -ler

Örnek:

1. al-mış-ım	al-mış-ız
2. al-mış-sın	al-mış-sınız
3. al-mış (<i>eksiz</i>)	al-mış-lar

B) Görülen geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılan şahıs ekleri:

<u>Kişi</u>	<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
1.	-m	-k
2.	-n	-nız, -niz, -nuz, -nüz
3.	-----(<i>eksiz</i>)	-lar, -ler

ÖRNEK:

1.	gel-di-m	gel-di-k
2.	gel-di-n	gel-di-niz
3.	gel-di (eksiz)	gel-di-ler

3-Soru Eki: Fiillerin arkasına gelerek soru anlamı veren eklerdir. Bunlar “-mı, -mi, -mu, -mü” dür.

Örnek: geldi mi?, aldı mı?

KELİME YAPISI

➤ Kelimeler yapısı bakımından üçe ayrılır.

a) **Basit kelimeler:** Yapım eki almamış kelimelerdir:

Örnek:

göz, al-, nehirde, ver-, nisan, yürüyor, kalbim (**Dikkat edilirse bazı kelimelerin ardına ek gelmiştir. Bu gelen ekler çekim ekleri oldukları için kelimenin anlamını değiştirmezler, kelimeyi türetmezler ve bu sebeple de bu kelimeler basittir.**)

b) **Türemiş kelimeler:** Yapım eki almış olan kelimelerdir:

Örnek:

gözlük (“göz” isminden “gözlük” olmuş), saygı (“say-“ fiilinden “saygı” olmuş) , gelişim (“gel-” fiilinden “gelişim” olmuş, atıl- (“at-“ fiilinden “atıl-“ olmuş), gezdiriyor (“gez-“ fiilinden “gezdir-“ ardından da çekimlenerek “gezdiriyor” olmuş, kitapçı (“kitap” isminden “kitapçı” olmuş)

c) **Birleşik kelimeler:** İki kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu kelimelerdir:

Örnek: buzdolabı, gecekondı, zannetti, gelebildim vb.

KELİME TÜRLERİ

İSİM

➤ Kısaca canlı, cansız bütün varlıkları karşılayan kelimelere isim denir.

İsimler üç grupta incelenir:

1. Varlıklara ve kavramlarına verilişlerine göre:

a) Özel isim: *Ali, Brezilya, Bilecik*

b) Cins isim: *kedi, uçak, ülke*

2. Varlıkların oluşlarına göre:

a) Somut isim: Beş duyu organı ile algılanabilen varlıklara verilen isimlerdir.

Bunlar: ev, yol, çiçek, tatlı, sıcak vb.

b) Soyut isim: Beş duyu organı ile algılanamayan varlıklara verilen isimlerdir. Bunlar: düş, akıl, korku, iyilik, nefret vb.

3. Varlıkların sayılarına göre:

a) Tekil isim: Tek bir varlığı karşılayan isimlerdir. Bunlar: defter, yüzük vb.

b) Çoğul isim: Birden fazla varlığı arkasına çokluk eki alarak karşılayan isimlerdir. Bunlar: defterler, yollar, kalemler, keçiler, çiçekler vb.

c) Topluluk ismi: Birden fazla varlığı arkasına çokluk eki almadan karşılayan isimlerdir. Bunlar: sürü, ordu, orman, koro, demet, düzine, demet, takım vb.

SIFAT

- İsimlerin önüne gelerek onların özelliklerini ortaya koyan onları niteleyen ya da belirten dil bilgisi unsurudur.
- Temel olarak ikiye ayrılır: **Niteleme Sıfatları** ve **Belirtme Sıfatları**.

A)Niteleme Sıfatları: Genellikle varlıkların kalıcı özelliklerini karşılayan sıfatlardır. Önüne geldiği isme sorulan «**nasıl?**» sorusu ile bulunur.

Örnek:

sarı örtü (Soru: Nasıl örtü? Cevap: sarı),
uzak ülke (Soru: Nasıl ülke? Cevap: uzak),
yaşlı amca (Soru: Nasıl amca? Cevap: yaşlı).

B) Belirtme Sıfatları: İsimleri işaret, soru, sayı ve aşağı yukarı ifadelerle belirten sıfatlardır. Dörde ayrılır:

1.İşaret Sıfatları

2.Belgisiz Sıfatlar

3. Soru Sıfatları

4. Sayı Sıfatları

1) **İşaret Sıfatları:** İsimleri işaret etmek suretiyle belirten sıfatlardır «**bu, şu o**» sözcükleri bu görevde kullanılır. Örnek: bu adam, şu hayat, o zaman.

2) **Belgisiz sıfatlar:** İsimlerin önüne gelerek onları belli belirsiz, aşağı yukarı ifadelerle belirten sıfatlardır. «**kimi, bazı, çoğu, bir, herhangi bir, bir takım, her bir, birçok**» vb. sözcükler bu görevde kullanılır. Örnek: birçok hayal, bazı bankalar, kimi sürprizler.

3) **Soru sıfatları:** İsimlerin önüne gelerek onları soru sormak suretiyle belirten sıfatlardır. «nasıl, hangi, kaç, kaçınıcı, kaçar, kaçta kaç» vb. sözcükler bu görevde kullanılır.
Örnek: nasıl elbise, hangi çocuk, kaçınıcı sokak vb.

. 4) Sayı sıfatları

a) **Asıl sayı sıfatları:** İsimlerin önüne gelen sayı sözcükleri bu görevde kullanılır. Örnek: bir ihtimal, üç vakit, yedi gün.

b) **Sıra sayı sıfatları:** İsimlerin önüne gelen ve «-(I)ncI / -(U)ncU» eklerini alan sayı sözcükleri bu görevde kullanılır.
Örnek: üçüncü mevki, altıncı filo.

b) **Üleştirme sayı sıfatları:** İsimlerin önüne gelen ve «-ar, -er, -şar, -şer» eklerini alan sayı sözcükleri ile yapılır.
Örnek: birer bardak, onar lira .

c) **Kesir sayı sıfatları:** İsimlerin önüne gelen çeyrek, yarım ya da dörtte üç, yüzde otuz gibi ifadeler kesir sayı sıfatıdır.
Örnek: yarım adam, yüzde elli indirim, çeyrek ekmek.

ZARF

➤ Eylemleri **zaman, yön, yer, miktar, soru ve durum** bakımından belirten; eylemlerin, zarfların, fiilimsilerin ve sıfatların önüne gelerek onların anlamlarını etkileyen ve sınırlayan kelimelere **zarf (belirteç)** denir. Zarflar beşe ayrılır:

- 1.Yer-Yön Zarfları
2. Zaman Zarfları
3. Miktar Zarfları
4. Durum (Hâl) Zarfları
5. Soru Zarfları

1. **Yer-Yön Zarfları:** Yer ya da yön bildiren zarflardır. “**İçeri, dışarı, aşağı, yukarı, karşı, ön, arka, sağ, sol, üst, alt, ileri, geri, beri**” gibi sözcükler bu görevde kullanılır. Bu sözcüklerin ek almamaları gerekir. Aldıkları takdirde zarf değil isim olurlar. Örneğin “dışarı” kelimesi zarf, “dışarıya” kelimesi isimdir.

Örnek: Dikkatlice içeri gir.

2. **Zaman Zarfları:** Zaman bildiren zarflardır.” **yarın, önce, şimdi, akşam, gündüz**” gibi sözcükler bu görevde kullanılır. Fiile sorulan “**ne zaman?**” sorusu ile bulunur.

Örnek: Her gün seni görüyorum (soru: ne zaman görüyorum? cevap: her gün)

3.Miktar Zarfları: Miktar ya da ölçü bildiren zarflardır. “*Çok, az, fazla, çok az, biraz*” gibi sözcükler bu görevde kullanılır. Fiile sorulan “*ne kadar?*” sorusu miktar zarfını verir.

Örnek: Sporcu havaya bir buçuk metre sıçradı. (Soru: ne kadar sıçradı? Cevap: bir buçuk metre)

4. Durum (Hal) Zarfları: Fiillerin yapılış durumunu bildiren zarflardır. “*güzel, yavaş, sesli, hızlı*” gibi sözcükler bu görevde kullanılabilir. Fiile sorulan “nasıl?” sorusu ile bulunur.

Örnek: Hiç de akıllı davranmıyorsun. (Soru: nasıl davranmıyorsun? Cevap: akıllı)

5. Soru Zarfları: Fiilleri soru bakımından belirten zarflardır. “*ne, nasıl, ne biçim, ne denli, ne kadar, niçin*” gibi soru kelimeleri bu görevde kullanılır.

Örnek: Beni nasıl buldun? (Dikkat edilirse “nasıl” sorusu “bul-“ eylemine yöneliktir.)

ZAMİR

➤ Zamirler, bir şeyin veya kişinin ismi belirtilmediği durumlarda onun yerine kullanılan kelime ya da eklerdir. Zamirlerin tek başına anlamları yoktur. Cümle içinde anlam kazanırlar. Zamirler kelime ve ek halinde olmak üzere ikiye ayrılır:

A- Kelime Halindeki Zamirler

1. **Kişi Zamirleri** (ben, sen, o, biz, siz, onlar)
2. **İşaret Zamirleri** (bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, buna, şuna, bunda, şunda, onda vb.)
3. **Soru Zamirleri** (kim, ne, neyi, kime, hangisi)
4. **Belirsizlik Zamirleri** (kimi, kimisi, herkes, kime, biri, birisi, çoğu, hepsi, bazıları)

B- Ek Halindeki Zamirler

1. **İyelik Zamirleri**: Yukarıda isim çekim ekleri bölümünde anlatılan iyelik ekleri bu görevde kullanılır. (ev-im, kitab-ın, dost-u, kol-umuz, yol-unuz, dil-leri)
2. **İlgi zamiri**: “-ki” eki bu görevde kullanılır. (benim-ki, arabanın-ki)

EDAT

➤ Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelimelerdir.

Örnek: Sabaha **kadar** bekledim.

Örnek: Senin **gibi** dost az bulunur.

Örnek: Düünden **beri** onu görmedim.

Örnek: Beşten **sonra** dışarı çıkalım.

Örnek: Görülsün **diye** masaya koymuş.

Örnek: Terbiyesizliğinden **dolayı** kızdım.

Örnek: Buluşmak **için** evden çıkmış.

Örnek: Bana **göre** bir iş değil bu.

Örnek: Çarpışmak **üzere** olan gemiler bir birini fark etti.

BAĞLAÇ

- Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türüdür.

Örnek: Annesi **ile** babası ona kızgın.

Örnek: Ben **ve** o burayı sevemedik.

Örnek: Onu aldım **çünkü** ihtiyacım var.

Örnek: Bunu al **ama** geri getir.

Örnek: Ahmet **de** bu işi yapabilir.

Örnek: Sıkı giyin **ki** hasta olma.

Örnek: **Ne** Ali **ne** Ayşe bunu alabilir.

ÜNLEM

- Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimelerdir.

Örnek: Ah gençlik ah!

Örnek: Eyvah, ıslandım!

Örnek: Hay, ben senin!...

Örnek: Ey, mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü!

Örnek: Tüh, yine unuttuk!

Örnek: Hey hey yine de hey hey!

FiİL (EYLEM)

- Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen kelimelere fiil denir.
- Bir kelimenin fiil olup olmadığını anlamak için arkasına «-mak, -mek» mastar eki getirilir. Eğer ek gelebiliyorsa kelime fiil, gelmiyorsa isim cinsindendir.

Örnek: «al-, sat-, yürü-, gez-, sakla-, sor-»

FİİL ÇEKİMİ

(Örnekler sırasıyla 1., 2., 3. tekil; 1., 2., 3. çoğul kişiyi ifade eder)

I-Haber Kipleri

1-Görülen geçmiş zaman: “-mış, -miş-, -muş, -müş”

Örnek: al-mış-ım al-mış-sın, al-mış, al-mış-ız , al-mış-sınız, al-mış-lar

2-Öğrenilen geçmiş zaman: “-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü”

Örnek: gel-di-m, gel-di-n, gel-di, gel-di-k, gel-di-niz, gel-di-ler

3-Geniş zaman: “-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür”

Örnek: kaz-ar-ım, kaz-ar-sın, kaz-ar, kaz-ar-ız, kaz-ar-sınız, kaz-ar-lar

4-Şimdiki zaman: “-yor”

Örnek: dur-uyor-um, dur-uyor-sun, dur-uyor, dur-uyor-uz, dur-uyor-sunuz, dur-uyor-lar

5-Gelecek zaman: “-acak, -ecek”

Örnek: bak-acak-ım, bak-acak-sın, bak-acak, bak-acak-ız, bak-acak-sınız, bak-acak-lar

II-Dilek Kipleri

1- Şart Kipi: “-sa, -se”

Örnek: git-se-m, git-se-n, git-se, git-se-k, git-se-niz, git-se-ler

2-Gereklilik Kipi: “-malı, -meli”

Örnek: sil-meli-y-im, sil-meli-sin, sil-meli, sil-meli-y-iz, sil-meli-siniz, sil-meli-ler

3-İstek Kipi: “-a, -e”

Örnek: bul-a-y-ım, bul-a-sın, bul-a, bul-a-lım, bul-a-sınız, bul-a-lar

4-Emi Kipi: -

Örnek: kaz-ayım, kaz, kaz-sın, kaz-alım, kaz-ın (kaz-ınız), kaz-sınlar

Fiil Çatısı

I-Öznesine göre fiil çatısı

1.Etken: Eylemi gerçek bir öznenin yaptığı fiil çatısıdır.

Örnek: Sana bir mektup yazdım./ ben: gizli özne (gizli öznelerde gerçek öznedir)

Örnek: Kurnaz adam işlediği suçu başkasının üstüne attı.

2.Edilgen: Eylemi yapan varlığın cümlede yer almadığı fiil çatısıdır. Bu fiil çatısında fiil mutlaka “-l, -n” eklerinden birini almış olmalıdır.

Örnek: Bu mektup sana yazıldı. (Cümlesinde mektubu kimin yazdığı belli değildir, işi yapan gerçek özne cümlede yoktur ve dikkat edilirse “yaz-“ fiili “-l” ekini almıştır.)

3.İşteş: Bir işi birden fazla varlığın ortaklaşa ya da karşılıklı yaptığı fiil çatısıdır. Bu fiil çatısında eylem mutlaka “-ş” ekini almak zorundadır.

Örnek: Onunla sürekli yazışırız. (Cümlesinde “yaz-“ eylemi birden fazla varlık tarafından karşılıklı olarak yapılmaktadır ve bu eylem “-ş” ekini almıştır.)

4.Dönüşlü: Yapılan eylemden eylemi yapan varlığın kendisinin etkilendiği fiil çatısıdır. Bu fiil çatısında eylem mutlaka “-l, -n” eklerinden birini almak zorundadır.

Örnek: Yine yaptıklarıyla övünüyor. (Cümlesinde “övün-“ eyleminden etkilenen varlık işi yapan varlıktır. Yani özne yaptığı işten kendisi etkilenmektedir ve dikkat edilirse eylem “-n” ekini almıştır.)

Örnek: Sakatlanınca turnuvadan çekildi.

II-Nesnesine Göre Fiil Çatısı

1-Geçişli Fiiller: Nesne alan fiiller geçişlidir. Fiilin nesne alıp almadığını ona «**neyi, kimi**» sorusunu sorarak öğrenebiliriz. Bu sorulara cevap verenler geçişli vermeyenler ise geçişsizdir.

Örnek: “O kafasını yere vurmuş.” Nesne aldığı için geçişli bir fiildir.

2-Geçişsiz Fiiller: Nesne almayan fiiller geçişsizdir.

Örnek: “Sana kimse bakmaz.” Nesne almadığı için geçişsiz bir fiildir.

3-Ettirgen Fiiller: Nesne alan fiillerin ardına gelen «**-r, -t, -dır**» ekleri fiilin geçişlilik derecesini arttırır. Böyle fiillere ettirgen fiiller denir.

Örnek: “Onu arabayla aldıracağız.” “al-“ fiili geçişlidir. Onun ardına “-dır” eki gelmiş ve bu, fiilin geçişlilik derecesini arttırmış.

4-Oldurgan Fiiller: Nesne almayan fiillerin ardına gelen “**-r, -t, -dır**” ekleri fiilleri nesne alabilir hale getirir. Böyle fiillere oldurgan fiiller denir.

Örnek: “Polis arabayı durdurmuş.” “dur-“ fiili nesne almaz, onun ardına gelen “-dır” eki bu fiilin nesne almasını sağlamış ve böylece onu oldurgan yapmıştır.

FIİLİMSİLER

1. **İsim-Fiiller:** Fiillerin arkasına gelen “-ma, -me, -mak, -mek, -ış, -iş, -uş, -üş” ekleri hareket ya da iş bildiren isimler yapar. Bunlara isim-fiil denir.

Örnek: Buraya alış**ma** sürecini atlattık.

Örnek: Seninle tartış**mak** istemiyorum.

Örnek: Polis araçlarının geçi**ş** üstünlüğü vardır.

2. **Sıfat-Fiiller:** Fiil çekimine girmeyen, aldığı eklerle (-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş) sıfatlaşan fiillere sıfat-fiil denir.

Örnek: Kırıl**an** kalbim bir daha seni affetmez.

Örnek: Kör ol**ası** zalim felek beni dertten derde saldı.

Örnek: Kurşun geçir**mez** cam taktıracaklar.

Örnek: Yazar kasa bozulmuş.

Örnek: O gün, tanıd**ık** herkes bu düğünde olacak.

Örnek: Ak**acak** kan damarda durmaz.

Örnek: Artık, geril**miş** ilişkileri düzeltmelisin.

3. **Zarf-Fiiller:** Fiillerin ardına gelen kimi ekler (**-ıp, -arak, -madan, -dıkça, -alı, -ınca, -dığında, -a ...-a, -ır...-maz**) onları zarflaştırır. Bu tür yapılara zarf-fiil adı verilir.

Örnek: Bekled**ikçe** heyecanım artıyordu. Ben de çok bekle**meden** kapıyı açı**ıp** kork**arak** içeri girdim. Onu gör**ür** gör**mez** kala kaldım. Çünkü görmey**eli** epey değişmişti. Duvara tutuna tutuna yanıma geldi. Elime dokundu**ğunda** soğukluğunu hissettim.

KAYNAKÇA

- Abdullah Şahin (Editör), *Türk Dili ve Edebiyatı*, Alan Bilgisi Yayınları, Ankara 2013.
- Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts
- Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi I-II*, Ankara 1963.
- Kemal Yavuz, Kâzım Yetiş, Necat Birinci, *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, Bayrak Yay., İstanbul 1997.
- Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınları, Ankara 2007.
- Mehmet Sarı, *Türk Dili Ders Kitabı*, Okutman Yayıncılık, Ankara 2011.
- Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993.
- Mustafa Durmuş (Editör), *Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2012.